

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI RAHBARLARINING
BOSHQARUV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-
PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Rajabov Kozim Komil o'g'li
Oriental universiteti Ta'lim menejmenti magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktab direktorlarining malaka oshirish tizimida boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik hamda psixologik texnologiyalari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: boshqaruv, direktor, malaka oshirish, kompetensiya, texnologiya, pedagogika, psixologiya.

Malaka oshirish jarayonida metodlar, shakllar, vositalar va shart-sharoitlar majmuasidan foydalanish o'rta ta'lim maktablari rahbarlarining boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlarining malaka oshirish jarayonida boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirish ko'p jihatdan qo'llaniladigan psixologik-pedagogik texnologiyalar bilan belgilanadi. Har qanday ta'lim texnologiyasi ma'lum bir strategiyaning timsolidir. Ta'limni rivojlantirish haqida gap ketar ekan, adekvat texnologiyalar ham talab qilinadi. Lekin birinchi navbatda texnologiya nima ekanligini va ta'limda qanday turdagi texnologiyalar qo'llanilishini bilib olish kerak. Texnologiya (yunoncha techne – san'at, mahorat, logos – ta'lim, tushuncha) - obyektning sifati o'zgarishiga olib keladigan har qanday jarayonlarni amalga oshirish usullari va vositalari, shuningdek, ushbu jarayonlarning o'zi haqidagi bilimlar to'plamidir. Ilmiy-texnik adabiyotlarda ijtimoiy, axborot, biologik, sanoat va boshqa texnologiyalar bilan bog'liq tushunchalar keng qo'llaniladi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda "pedagogik texnologiyalar", "ta'lim texnologiyalari", "psixotexnologiyalar", "innovatsion texnologiyalar" va boshqa atamalar qo'llaniladi. Bu tushunchalarni ko'rib chiqamiz. "Pedagogik texnologiya" tushunchasi boshlang'ich nuqtadir. Pedagogika va psixologiyada uning umumiy qabul qilingan ta'rifi hali mavjud emas. V.M.Monaxov kasb-hunar ta'limidagi innovatsion texnologiyalarni ko'rib chiqib, texnologiyaga 12 ta ta'rif beradi, ular orasida – YUNESKO ta'rifi ham bor. Pedagogik texnologiya – ta'limning yanada samarali shakliga erishish uchun inson va texnik resurslarni va ular o'rtasidagi o'zaro ta'sirni hisobga olgan holda o'rganish va o'zlashtirishning butun jarayonini baholashning tizimli usulidir. Juda keng ta'rif D.G.Levites tomonidan berilgan: "Pedagogik texnologiya - bu tartiblangan harakatlar tizimi bo'lib, uni amalga oshirish pedagogik maqsadlarga kafolatli erishishga olib keladi".

So'zning tor ma'nosida pedagogik texnologiyalar, uning fikricha, ta'limning etalon natijalariga (bilim va ko'nikmalarga) erishishni kafolatlashi kerak. V.M.Monaxov texnologiya va metodikaning farqlarini tahlil qilib, pedagogik texnologiya haqidagi tushunchasini oydinlashtiradi. Agar metodika ko'p hollarda o'quv jarayonini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar to'plami bo'lsa, u holda pedagogik texnologiya ikkita asosiy nuqta bilan ajralib turadi: 1) u yakuniy natijani kafolatlaydi; 2) kelgusi ta'lim jarayonining loyahasini aks ettiradi. Demak, pedagogik texnologiya - bu o'quv jarayoni subyektlari o'rtasidagi samarali o'zaro ta'sirni ta'minlaydigan va rejalashtirilgan natijaga erishishga qaratilgan usullar, mashqlar, tartiblar yig'indisidir. Faoliyat subyektlari haqida gapirayotganimizda, bunda o'quvchilar ham, o'qituvchilar ham teng darajada bog'liq. Faoliyat turlari o'qitish va tarbiyalash, shuningdek, shaxsni o'zgartirish, uning tarkibiy qismlarini rivojlantirish bo'yicha faoliyat bo'lishi mumkin: yo'nalish, ta'lim, tajriba,

kognitiv qobiliyatlar, ijtimoiy va kasbiy jihatdan muhim fazilatlar, psixofiziologik xususiyatlar.

Pedagogik texnologiyalar quyidagi maqsadlarga erishishga qaratilgan:

- kasbiy va shaxsiy salohiyatni amalga oshirish;
- shaxsning professional rivojlanishi
- metaprofessional bilimlarni shakllantirish: umumlashtirilgan bilimlar, ko'nikmalar, harakatlar, malakalar;
- kasbiy faoliyatni malakali bajarish tajribasini egallash;
- kasbiy va ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining subyekt-obyektiv hamkorligini ta'minlash. Yuqorida aytilganlarni umumlashtirish ta'lim texnologiyasini rivojlantirishga quyidagi ta'rifni berishga imkon beradi: bu shaxsiy rivojlanishga qaratilgan, professional va pedagogik vaziyatlarda diagnostik va kutiladigan natijaga erishishni instrumental ravishda ta'minlaydigan, individual faoliyat uslubini rivojlantirish jarayonida o'quvchilar va o'qituvchilarning o'zaro ta'sirida o'qitish shakllari va usullarining integratsiya birligini yaratadigan tartibli harakatlar, operatsiyalar va protseduralar to'plamidir.

Ushbu ta'rif rivojlanish texnologiyalarining muhim jihatlarini belgilab beradi:

- shaxsiy rivojlanish maqsadlarini belgilash;
- ta'lim shakllari, usullari va vositalarining integratsion birligi;
- o'quvchilar va o'qituvchilarning o'zaro hamkorligi;
- pedagogik faoliyatning individual uslubi. Bu texnologiyalarni malaka oshirish jarayoniga tatbiq etish quyidagi shartlar bajarilishini ta'minladi:
 - pedagogik faoliyat va o'qitish subyektlarini ushbu jarayonda ularning shaxsiy funksiyalarini amalga oshirish asosida motivatsion ta'minlash;
 - ta'limning aniq va diagnostik maqsadining mavjudligi, ya'ni kutilayotgan natijaning g'oyaviy o'lchami;
 - o'quv materialini kognitiv va amaliy topshiriqlar, vaziyatlar, loyihalar, mashqlar va boshqalar tizimi ko'rinishida taqdim etish;
 - malaka oshirish jarayoni subyektlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir qilish usullarini ko'rsatish;
 - qoidaga muvofiq (algoritmik) va ijodiy faoliyat chegaralarini belgilash, mumkin bo'lgan qoidalardan chetga chiqilishlar. Texnologiyalarni ishlab chiqishda o'qituvchi va talabalarning o'zaro ta'siriga katta ahamiyat beriladi. Kasbiy motivatsiyani rivojlantirish, shaxsni rivojlantirish maqsadiga erishish uchun maqbul sharoitlar pedagogik fasilitatsiya (ta'lim samaradorligini oshirish va ularning maxsus muloqot uslubi va shaxsning shaxsiyati tufayli malaka oshirish jarayonida subyektlarni rivojlantirish) bilan ta'minlanadi. Fasilitatsiya hodisasi o'qituvchida quyidagi hollarda yuzaga keladi:
 - tinglovchilar uchun nufuzli, ma'lumotga boy va tan olinganida;
 - o'ziga jalb qilish, empatik tinglash, auditoriyaga o'z munosabatini mos (adekvat va samimiy) ifodalash texnikasi va usullariga egaligida;
 - qarama-qarshi fikrlarga, mustaqil xatti-harakatlarga bag'rikenglik ko'rsatganida.

Pedagogik fasilitatsiya malaka oshirish jarayonida rivojlanayotgan texnologiyalarni joriy etish uchun eng yaxshi sharoitlarni yaratadi. Ushbu o'zaro ta'sir kasbiy rivojlanish jarayonining barcha subyektlarining qulay muloqotini (o'zaro ta'sirini) ta'minlaydi. Psixologik va pedagogik adabiyotlarda o'qitish, ta'lim va rivojlanish shakllari va usullarining ulkan arsenali to'plangan, ularni rivojlanayotgan texnologiyalar bilan bog'lash mumkin. Bularga diagnostika, rivojlanish

bo'yicha treninglar, tashkiliy va faol o'yinlar, loyiha usuli va boshqalar kiradi. Ta'lim muassasalari rahbarlarining malaka oshirish jarayonida boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishning samarali psixotexnologiyalaridan biri psixodiagnostikani rivojlantirish hisoblanadi. Psixodiagnostika - bu odamlar va ijtimoiy guruhlarining psixologik xususiyatlari va farqlarini tan olishga qaratilgan psixologik fan va amaliyot sohasi. Psixodiagnostikaning rivojlantiruvchi funksiyasi shundan iboratki, individual psixologik xususiyatlarni diagnostika qilish natijalarini sharhlash va ularni tinglovchiga yetkazish orqali biz u ega bo'lgan psixologik bilimlarni aktuallashtiramiz, shuningdek, uning psixologik qobiliyatini kengaytiramiz. Bunda individual diagnostik ko'rsatkichlar tinglovchi uchun katta subyektiv ahamiyatga ega bo'lganligi sababli, diagnostika qilinayotgan psixologik xususiyatlarning mohiyatini tushuntirish alohida shaxsiy ahamiyatga ega bo'ladi. Psixologik bilimlar nafaqat qabul qilinadi, balki o'zlashtiriladi, avtokompetentlik shakllanadi, bu rahbar shaxsining kasbiy va psixologik salohiyatini o'z-o'zini anglash omiliga aylanadi. Psixodiagnostika kasbiy rivojlanish talablariga javob berishi uchun rivojlanishning alohida holatini – o'qituvchi-psixolog va talabalar o'rtasidagi ochiqlik va ishonch bilan tavsiflangan munosabatlarning o'ziga xos tizimini yaratish kerak. Rivojlanishning psixodiagnostik holati quyidagi fikrlarni o'z ichiga oladi:

- o'qituvchi-psixolog rahbar shaxsining diagnostika qilinayotgan ko'rsatkichlarini malakali tushuntirish jarayonida guruh a'zolari o'rtasida o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirish uchun ichki motivatsiyani yaratadi;
- diagnostika ma'lumotlari subyektlarning o'zlari haqidagi tasavvurlarini boyitishga qaratilgan, diagnostika ularning avtokompetentligini shakllantirishga qaratilgan;
- diagnostika tartib-qoidalari maktab rahbari shaxsining kasbiy va psixologik profilini loyihalash va muhokama qilishda, olingan ma'lumotlarni qayta ishlash va ularni sharhlashda guruh a'zolarining faol ishtirokini ta'minlaydi;
- shaxsni rivojlantiruvchi diagnostika o'tkazishda dialogik usullar qo'llaniladi: suhbatlar, treninglar, psixologik maslahatlar, dialog yondashuvi doirasida pedagog-psixolog guruh a'zolari bilan maxfiy aloqaga kirishish;
- individual diagnostika ma'lumotlarini sharhlash yumshoq rejimda amalga oshiriladi;
- psixodiagnostika maktab rahbari shaxsini har tomonlama baholashga qaratilgan bo'lishi kerak va buning uchun esa ilmiy asoslangan psixogramma yoki uning kasbiy psixologik profili kerak, butun guruh bo'yicha diagnostika natijalarini umumlashtirish umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarining boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirish dasturining asosini tashkil qiladi;
- 2-3 yil ichida umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlarining boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirishni qayta diagnostika qilish, ularning kasbiy o'sishi va martabasini psixologik qo'llab-quvvatlashning asosiga aylanadi. Shunday qilib, kasbiy yo'naltirilgan psixodiagnostikani umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarining rivojlanishi va o'z-o'zini rivojlantirishi, uning vakolatlari va kasbiy fazilatlarini qo'zg'atuvchi omil sifatida ko'rib chiqish uchun barcha asoslar mavjud. Diagnostika usullarini tanlash professional faoliyatni yetarli darajada tushunishga asoslanadi. Kasbning mazmunli tahlili kasbiy kompetensiya va vakolatlari tarkibini, shaxs tuzilishini - kasbiy sifatlarni aniqlash imkonini beradi. Psixodiagnostikaning strukturaviy shakli mutaxassislarining diagnostik profilida ko'rsatiladi. Mutaxassis shaxsining kasbiy jihatdan ahamiyatli parametrlarini tartibga solishning eng oddiy variantlaridan biri bu kasbiy-psixologik profildir. Kasbiy-psixologik profil maktab rahbarining mehnat vazifalari va kasbiy faoliyatini o'rganish asosida ishlab chiqilgan. Maktab rahbarining kasbiy-psixologik profilini loyihalash va diagnostika usullarini tanlash direktorning kasbiy rivojlanishining shaxsga yo'naltirilgan texnologiyasining eng muhim jihatlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Po‘latov Sh. Ta’lim muassasalarini ilmiy-metodik boshqarish texnologiyasi. – T.: -- “Tafakkur” nashriyoti. 2012.
2. Gilbreth, Lillian Moller. The Psychology of Management: The Function of the Mind in Determining, Teaching and Installing Methods of Least Waste. – USA, 2013.
3. N. Ismoilova., D. Abdullayeva. Ijtimoiy psixologiya. - O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. Toshkent — 2013